

Analyzing the Critical Discourse of “*No Father’s Name*” Novel based on Norman Fairclough's Theory

Jalil Shakeri ^{1*} | Zahra Sayyedyazdi ² | Alireza Kamalinia ³

1. Corresponding Author, Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Vali-e Asr University of Rafsanjan, Rafsanjan, Iran. E-mail: j.shakeri@vru.ac.ir
2. Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Vali-e Asr University of Rafsanjan, Rafsanjan, Iran. E-mail: z.sayyedyazdi@vru.ac.ir
3. M.A. in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Vali-e Asr University of Rafsanjan, Rafsanjan, Iran. E-mail: ar.kamalinia@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 26/06/2023

Received in revised form:
10/09/2023

Accepted: 24/09/2023

Keywords:

Critical Discourse,
Islamic Revolution
Discourse,
Dominant Discourse,
No Father’s Name,
Meysam Mousaviyan.

ABSTRACT

“*No Father’s Name*”, written by Seyed Meysam Mousaviyan, is one of the significant contemporary novels with socio-political theme, in which the author, influenced by the social context and atmosphere of the second Pahlavi era, rereads the political events of that period with a critical prospect. The current research analyzes the novel based on Fairclough's theory with the aim of analyzing the dominant discourses on the text of the story. The author, employing a romantic and political narration that is centered on the declaration of autonomy of Mahabad under the leadership of Qazi Mohammad, criticizes the surrender of the Pahlavi regime to England and America and alignment with the struggles of Fadaiyan-e-Islam represents a distinct recreation of the contemporary political history of Iran. The analysis of the novel based on Fairclough's discourse in description, interpretation, and explanation levels shows the author's tendency towards the ideology of the Islamic Revolution in opposition to the discourse of colonization and Pahlavi's authoritarian rule. The analysis of the author's ideological attitude shows that the dominant discourse of the novel is based on criticism of the authoritarian of Pahlavi regime and convergence with the discourse of Fadaiyan-e-Islam fighting against the authoritarian and colonial system.

Cite this article: Shakeri, J., Sayyedyazdi, Z. & Kamalinia, A. (2025). Analyzing the Critical Discourse of “*No Father’s Name*” Novel based on Norman Fairclough's Theory. *Research in Narrative Literature*, 14 (4), 125-148.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2023.9292.1799

Extended abstract

Introduction

The relationship between literature, politics, and society is most effectively illustrated through the narrative genre of the novel. Among literary forms, the novel's narrative structure makes it particularly well-suited for conveying the social and political realities shaped by historical events. Within the various narrative genres, the political novel stands out in contemporary Persian fiction, portraying the political and social dynamics of society against the backdrop of historical contexts. Contemporary Persian novelists have each narrated and reimagined significant political and historical events according to their individual perspectives and tastes. Seyyed Meysam Mousavian, in his novel "No Fathers' Name," offers a vivid portrayal of the social and political conditions from the 1920s to the 1950s, including explicit references to contemporary Iranian political events. By narrating the story from the perspective of each character involved, he reconstructs political and social events within a framework of historical intertextual relationships. Utilizing archetypes, nostalgic representations of events, and a surprising ending, he has developed a distinctive style in political novel narration. In this narrative approach, Mousavian, drawing on his knowledge of psychology, crafts an engaging story. The writer's extensive historical research, knowledge, innate talent, and intellectual genius have profoundly influenced the adoption of this narrative style. Therefore, a critical discourse analysis of the novel helps to highlight and introduce this work to both the literary community and contemporary audiences.

Methodology

Discourse analysis, referred to as the systematic study of the structure and processes involved in speech and writing production, is an interdisciplinary research approach that emerged between the mid-1960s and mid-1970s within fields such as sociology, social psychology, linguistics, and other humanities disciplines interested in such matters. In this study, the novel "No Father's Name" by Seyyed Meysam Mousavian is examined and analyzed using Norman Fairclough's discourse analysis framework, which operates on three analytical levels: description, interpretation, and explanation. The analysis is conducted based on documentary and library sources.

Results and Discussion

A study and analysis of the linguistic structure of "No Fathers' Name" reveals that the writer employs a diverse range of words, pronouns, sentences, and specific expressions, reflecting the multiple confrontational discourses. The writer often employs definite verbs and sentences due to his explicit approach in expressing ideological views and making direct references to events in contemporary political history. However, at the same time, when narrating the story from the perspective of each of the characters attributed to each of the dominant discourses in the text, he

uses definite or indefinite verbs and sentences with various purposes, in accordance with the approach of the discourse in question. Regarding verb forms, the writer has used various verb forms, including declarative, imperative, and interrogative, in accordance with the discourse of each of the political spectrums. Among them, the declarative and imperative forms are more useful than other verb forms.

Respecting the imperative mood of verbs, an examination of the novel's linguistic structure embodies that many parts of the text consist of imperative sentences. The prevalence of the imperative mood in verbs signifies the dominance of a superior and authoritarian discourse over subordinate discourse. Analysing "No Father's Name" at the level of interpretation suggests that this story is narrated with a focus on several significant events in contemporary Iranian political history during the second Pahlavi period. The story of the novel spans the historical and political events from 1941 to the Islamic Revolution, drawing on the discourse of the struggle against colonialism and tyranny. The declaration of Mahabad's autonomy under the leadership of Qazi Muhammad in 1945, the establishment of the Republic of Mahabad by Stalin's decree in the same year, the political influence of the Soviet Union and the formation of the Tudeh Party, the armed struggles of the Fedayeen of Islam led by Navvab Safavi, the political influence of the British government in the court, and the popular uprisings of Mahabad are among the most critical axes and adventures of the novel that the writer narrates.

At the explanatory level, the author of "No Father's Name," influenced by the social and political climate of the second Pahlavi era, crafted his work to address several fundamental issues. These include criticism of the Western-dependent governing system, condemnation of the subservience and passivity of domestic actors, critique of British political influence and interference in the country's internal affairs, denunciation of the corrupt Pahlavi military system, opposition to the Soviet separatist approach in Iran, and alignment with the anti-colonial and anti-authoritarian ideology of the Fedayian-e Islam. These are among the most significant themes and discourses the author conveys through a romantic and compelling narrative.

Conclusion

The research findings indicate that the critical discourse analysis of the novel "No Father's Name," the three levels of description, and explanation explanation can be summarized as follows: At the descriptive level, the author employs a highly coherent network of lexical choices, marked propositions, pronouns, adverbs, and verb forms to articulate the ideological perspectives and discourse surrounding the Islamic Revolution. Accordingly, the primary discourses dominating the novel's text and the key participants involved in the narrative include: the discourse related to colonial powers; the discourse concerning the Pahlavi ruling system; the discourse contrasting the Soviet Union and the Eastern Bloc with Western powers; and the discourse involving the Struggle and Resistance Front and the Devotees of Islam. This

suggests a confrontation among four groups of influential actors with opposing viewpoints.

At the interpretive level, the analysis reveals intertextual connections between the novel's narrative and the archetype of Rostam and Sohrab from *Shahnameh*, as well as an intertextual relationship with the psychological archetype of the *Oedipus* complex. The novelist, drawing on psychological knowledge and religious beliefs, constructs a complex narrative that intertwines political, romantic, and psychological dimensions. This multifaceted discourse analysis conveys symbolic meanings and highlights a parallel between the role of the cat and the *Simorgh* in the protagonist's development and survival.

At the explanatory level, critical discourse analysis reveals key themes, including criticism of the Western-dependent ruling regime, condemnation of domestic complicity, critique of the Soviet separatist approach in Iran, and alignment with the anti-colonial and anti-authoritarian ideology of the Fedayeen of Islam. These themes serve to articulate the revolutionary discourse through a narrative form. Additionally, the novel's unique features include its romantic narrative framework, psychological depth in character portrayal, multi-dimensional perspective, careful selection of the fictional subject, use of archetypal references, creation of vivid and credible atmospheres, a coherent plot structure, and an unexpected conclusion.

تحلیل گفتمان انتقادی رمان بی‌نام پدر بر اساس نظریه نورمن فر کلاف

جلیل شاکری^{۱*} | زهرا سیدیزدی^۲ | علیرضا کمالی‌نیا^۳

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، رفسنجان، ایران. رایانامه: j.shakeri@vru.ac.ir
۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، رفسنجان، ایران. رایانامه: z.sayedyazdi@vru.ac.ir
۳. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، رفسنجان، ایران. رایانامه: ar.kamalinia@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۶/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۲

واژه‌های کلیدی:

گفتمان انتقادی،

گفتمان انقلاب اسلامی،

گفتمان غالب،

رمان بی‌نام پدر،

میثم موسویان.

رمان بی‌نام پدر نوشته سید میثم موسویان، یکی از رمان‌های مهم معاصر با درون‌مایه سیاسی و اجتماعی است که نویسنده متأثر از فضای اجتماعی جامعه در دوره پهلوی دوم، با نگاهی انتقادی به بازخوانی رویدادهای سیاسی آن دوره می‌پردازد. از این رو، تحلیل گفتمان انتقادی، رویکردی مناسب برای تحلیل این رمان است. پژوهش حاضر، با هدف واکاوی گفتمان‌های غالب بر متن داستان، بر مبنای نظریه فر کلاف به تحلیل رمان می‌پردازد. زمینه تاریخی رمان، رویدادهای دهه ۱۳۲۰ تا وقوع انقلاب اسلامی را در بر می‌گیرد. نویسنده رمان با مستمسک قرار دادن روایتی عاشقانه و سیاسی، با محوریت اعلام خودمختاری مهاباد به رهبری قاضی محمد متأثر از القائنات شوروی، سرسپردگی پهلوی به انگلیس و آمریکا و همسویی با مبارزات فداییان اسلام، ضمن روایتی جذاب و خواندنی، به بازنمایی متفاوتی از تاریخ سیاسی معاصر ایران می‌پردازد. تحلیل رمان بر مبنای الگوی گفتمانی فر کلاف در سه سطح توصیف، تفسیر و تبیین، بیانگر گرایش نویسنده به ایدئولوژی انقلاب اسلامی در تقابل با گفتمان سلطه‌جویانه استعمار و حاکمیت اقتدارگرای پهلوی است. واکاوی نگرش ایدئولوژیک نویسنده، نشان می‌دهد گفتمان غالب رمان بر انتقاد از نظام استبدادی پهلوی، انتقاد از سلطه غرب، انتقاد از فریفتگان به بلوک شرق و شوروی و همسویی با مبارزه فداییان اسلام، شکل گرفته است.

استناد: شاکری، جلیل؛ سیدیزدی، زهرا و کمالی‌نیا، علیرضا (۱۴۰۴). تحلیل گفتمان انتقادی رمان بی‌نام پدر بر اساس نظریه نورمن فر کلاف. پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۴(۴)، ۱۲۵-۱۴۸.

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

۱. پیشگفتار

پیوند ادبیات، سیاست و اجتماع را شاید بتوان در ژانر روایی رمان، بهتر از هر ژانر ادبی دیگری نشان داد. در بین انواع ژانرهای ادبی، رمان به جهت ماهیت روایی، قالبی مناسب برای بیان واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی است که در بستر رویدادهای تاریخی جامعه شکل گرفته است. چنان‌که در باب ماهیت رمان گفته‌اند «رمان اصولاً در تقابل با واقعیت‌گریزی ژانرهایی چون رمانس و با هدف عطف توجه خواننده به دنیای واقعی شکل گرفته است» (پاینده، ۱۴۰۰: ۱۶۱). از این رو، بین رمان و واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی جامعه، پیوندی ناگسستنی وجود دارد. رمان و داستان عین واقعیت نیست؛ بلکه بازسازی واقعیت از دریچه ذهن و زبان نویسنده در شکل و قالبی جدید است» (میرعابدینی، ۱۳۸۷: ۲۰۴). از این حیث، رمان نوعی بازآفرینی ادبی واقعیت از نگاه نویسنده است.

در بین انواع ژانرهای روایی، رمان سیاسی، یکی از جریان‌های شاخص داستان‌نویسی معاصر فارسی است که به بازنمایی رویدادهای سیاسی و اجتماعی جامعه در بستری از واقعیت‌های تاریخی می‌پردازد. رمان‌نویسان معاصر فارسی، هر یک به فراخور ذوق و سلیقه و نگرش خویش به روایت و بازآفرینی رویدادهای مهم سیاسی و وقایع تاریخی دوره پهلوی دوم پرداخته‌اند؛ در این بین، سید میثم موسویان در رمان *بی‌نام پدر*، با اشاره صریح به وقایع تاریخ سیاسی معاصر ایران و رقابت قدرت‌های استعماری بلوک شرق و غرب جهت تأمین منافع خود، تصویری گویا از اوضاع اجتماعی و سیاسی دهه بیست تا دهه پنجاه ارائه می‌دهد. او با روایت داستان از زاویه دید هر یک از شخصیت‌های دخیل در ماجرا به بازآفرینی متمایز رویدادهای سیاسی و اجتماعی در بافتی از روابط بینامتنی تاریخی می‌پردازد. وی با بهره‌گیری از کهن‌الگوها، بازنمایی نوستالوژیک^۱ رویدادها و پایان غافلگیرکننده داستان، سبکی نو را در روایت رمان سیاسی به کار گرفته است. موسویان در این نوع از روایت‌پردازی^۲ داستان، متأثر از دانش روان‌شناسی^۳ و نگرش ایدئولوژیک^۴ دین‌مدارانه خود، طرح زیبایی از روایت چندگانه سیاسی، عاشقانه و روان‌شناختی را پی افکنده است. گرایش او به ایدئولوژی انقلاب اسلامی و همسویی با مبارزات گروه فداییان اسلام در تقابل با گفتمان اقتدارگرایی پهلوی، تقابل با ایدئولوژی چپ‌گرای بلوک شرق، تقابل با نگرش استثماری و گفتمان سلطه‌جویانه انگلیس و آمریکا، به عنوان ایدئولوژی

1. Nostalgic
2. Narrativization
3. Psychology
4. Ideological Attitude

غالب بر ذهن و زبان و متن رمان، تشخیص و برجستگی خاصی به سبک روایی او در این داستان داده است که از منظر تحلیل گفتمان انتقادی، قابلیت تحلیل و بررسی دارد.

۱-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

تبیین گفتمان انقلاب اسلامی در قالب روایی جذاب داستان و رمان، به منظور آشنایی نسل امروز با رویدادهای مهم تاریخ سیاسی معاصر ایران، ضرورتی است که انجام پژوهش حاضر را توجیه می‌کند. رمان بی‌نام پدر، اثر سید میثم موسویان، در بین آثار روایی و داستانی متأخر فارسی با موضوع تبیین گفتمان انقلاب اسلامی و آشنایی با ایدئولوژی ضد استبدادی و ضداستعماری، به جهت سبک خاص نویسنده که تلفیقی از محتوای عاشقانه، سیاسی، اجتماعی و تاریخی است، درخور توجه و تحلیل است. مطالعات گسترده تاریخی، دانش زمینه‌ای روان‌شناسی نویسنده، استعداد ذاتی و نبوغ ذهنی او در اتخاذ این سبک از روایت تأثیر بسزایی داشته است؛ از این رو، تحلیل گفتمان انتقادی رمان، به شناخت و معرفی این اثر به جامعه ادبی و مخاطب امروزی کمک شایانی می‌کند.

۱-۲. پرسش‌های پژوهش

مسئله اصلی پژوهش پیش رو، واکاوی گفتمان‌های غالب بر روایت رمان بی‌نام پدر، بر پایه تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکلاف^۱ است. از این رو، جستار حاضر، در پی پاسخ‌گویی به چند پرسش مهم است: گفتمان‌های غالب بر متن رمان کدام‌اند؟ تحلیل رمان بر مبنای الگوی گفتمانی فرکلاف، بیانگر گرایش نویسنده به کدام گفتمان غالب در متن است؟ نویسنده بر اساس ایدئولوژی خود، به انتقاد از کدام گفتمان‌های غالب بر متن می‌پردازد و این ایدئولوژی، در ساختار زبانی رمان او چگونه نمود یافته است؟ کدام رویدادهای تاریخ سیاسی معاصر ایران، در رمان برجسته شده است؟

۱-۳. پیشینه پژوهش

در باب تحلیل گفتمان انتقادی رمان بی‌نام پدر، پژوهش مجزا و مستقلی انجام نشده است؛ اما در باره معرفی نظریه‌های تحلیل گفتمان و تحلیل آثار روایی دیگر بر مبنای الگوی فرکلاف، پژوهش‌های متنوعی انجام شده که به چند نمونه اشاره می‌شود: آقاگل‌زاده (۱۳۸۵) در پژوهش ارزنده خود، با عنوان تحلیل گفتمان انتقادی، به معرفی جامعی از رویکرد سه سطحی نورمن فرکلاف و تبیین دیدگاه‌های او می‌پردازد. هم‌چنین در پژوهشی دیگر (۱۳۸۶) با عنوان «تحلیل گفتمان انتقادی و

ادبیات»، به ظرفیت‌ها و قابلیت‌های متون ادبی از منظر تحلیل گفتمان انتقادی، اشاره می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که متون ادبی به‌ویژه ژانرهای روایی، به دلیل این‌که متأثر از رویدادهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه هستند، قابلیت تحلیل از این منظر را دارند. آفاگل‌زاده و غیاثیان (۱۳۸۶) در پژوهش دیگری با عنوان «رویکردهای غالب در تحلیل گفتمان انتقادی» به معرفی مکاتب نظری تحلیل گفتمان و خاستگاه آن می‌پردازند و بر دو اصل میان‌رشته‌ای بودن آن و تصریح بر رابطه چندسویه میان زبان، فرهنگ، جامعه و سیاست تأکید می‌ورزند. قبادی و همکاران (۱۳۸۸) در «تحلیل گفتمان غالب در رمان سوشون سیمین دانشور» با اتکا بر رویکرد فرکلاف و نقش عوامل سیاسی و اجتماعی، به این نتیجه رسیده‌اند که دانشور، با توجه به تحولات اجتماعی دوره معاصر، نقش زن را تا حد مصلح اجتماعی و قهرمان ضداستعماری ارتقا داده است. طایفی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «تحلیل گفتمان سیاست در رمان با شیرو نوشته محمود دولت‌آبادی» بر اساس نظریات نورمن فرکلاف و جیمز پاول جی^۱، به تحلیل گفتمان سیاست در رمان یاد شده می‌پردازند و به این نتیجه می‌رسند که رمان با شیرو، متأثر از گفتمان چپ (کمونیسم) و حزب توده، به نگارش درآمده است. شرکت‌مقدم و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله «تحلیل گفتمان انتقادی شما که غریبه نیستید براساس رویکرد فرکلاف» به تحلیل سه سطحی داستانی از هوشنگ مرادی کرمانی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که فقر، خرافات، بومی‌گرایی، بی‌سوادی، ترس و تنهایی، مهم‌ترین گفتمان‌های غالب بر داستان است. قنبری عبدالملکی و فیروزیان پوراصفهان‌ی (۱۴۰۰) در مقاله «تحلیل گفتمان انتقادی رمان چشم‌هایش از بزرگ علوی بر اساس نظریه فرکلاف» به تحلیل سه سطحی این رمان پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که بزرگ علوی در این رمان، متأثر از ایدئولوژی مارکسیسم است. به‌طور کلی، در زمینه تحلیل آثار داستانی بر مبنای نظریه فرکلاف پژوهش‌های متعددی انجام شده است؛ اما تبیین گفتمان انقلاب اسلامی در تقابل با گفتمان‌های مخالف آن، وجه متمایز پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌های این حیطه است.

۴-۱. تحلیل گفتمان انتقادی و مبانی نظری آن

تحلیل گفتمان^۲ یا سخن‌کاوی، یک گرایش مطالعاتی بینارشته‌ای است که از اواسط دهه ۱۹۶۰ تا اواسط دهه ۱۹۷۰ در رشته‌هایی چون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی، زبان‌شناسی و سایر رشته‌های علوم انسانی علاقه‌مند به مطالعات نظام‌مند ساختار و فرآیند تولید گفتار و نوشتار ظهور کرد (بهرام‌پور،

1. James Paul Gee
2. Discourse Analysis

۱۳۷۹: ۷). اصطلاح تحلیل گفتمان را اولین بار زلیگ هریس^۱، زبان‌شناس معروف آمریکایی، در سال ۱۹۵۲ به کار گرفت. او تحلیل گفتمان را صرفاً نگاهی ساخت‌گرایانه به متن می‌دانست. پس از زلیگ هریس، بسیاری از نظریه‌پردازان تحلیل گفتمان این رویکرد را علاوه بر تحلیل ساختار زبان گفتاری، شامل تحلیل ساختار زبان نوشتاری اعم از داستان، گزارش، مقاله و ... می‌دانستند. به زعم این گروه، تحلیل گفتمان دیگر صرفاً به عناصر نحوی و واژگانی یعنی زمینه متن^۲ محدود نمی‌شود؛ بلکه فراتر از آن به عوامل بیرون از متن، یعنی بافت موقعیتی^۳ و اجتماعی نیز می‌پردازد (بهرام‌پور، ۱۳۷۹: ۸)؛ بنابراین تحلیل گفتمان در رویکرد جدیدش، شکل‌گیری معنا را در ارتباط با عوامل درون‌زبانی و بیرون‌زبانی، از قبیل بافت اجتماعی، فرهنگی و موقعیتی بررسی می‌کند (آفاگل‌زاده، ۱۳۸۵: ۱۲۸-۱۳۱). تحلیل گفتمان، در شکل جدیدش متأثر از دیدگاه‌های متفکرانی چون میشل فوکو^۴ و ژاک دریدا^۵ وارد مطالعات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی شد و شکل انتقادی به خود گرفت. در این بین، یکی از کسانی که تحلیل گفتمان را در قالب تحلیل گفتمان انتقادی بسط و گسترش داد، نورمن فرکلاف بود. وی در تبیین دیدگاه خود، متأثر از رویکرد گروهی از زبان‌شناسان نقش‌گرای هلیدی بود که هدف آنان آشکار کردن روابط قدرت پنهان و دیدگاه‌های ایدئولوژیکی در زبان و تحلیل جامعه‌شناسی زبان بود (Fairclough, 2014: 68؛ آفاگل‌زاده، ۱۳۸۶: ۳۹-۴۱). از این رو شاکله تحلیل گفتمان انتقادی، بر چهار اصطلاح زبان، قدرت، ایدئولوژی و جهان‌بینی شکل گرفت (میلز^۶، ۱۳۹۲: ۱۷۲). در این رویکرد، ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و ایدئولوژیکی به عنوان فرامتن یا ساختار کلان، در تعامل با زبان (متن) به عنوان ساختار خرد، بررسی می‌شود (سلطانی، ۱۴۰۰: ۳۷). فرکلاف مفهوم گفتمان را از سه منظر مدنظر داشت: ۱. گفتمان یعنی کارکرد زبان به عنوان ابزار اجتماعی ۲. نوعی به کارگیری زبان در حوزه گفتمانی خاص مثل گفتمان اجتماعی و گفتمان سیاسی ۳. نوعی شیوه گفتگو متأثر از تفکر خاص مثل گفتمان مارکسیستی، گفتمان کمونیستی و ... (یورگنسن و فیلیس^۷، ۱۴۰۰: ۱۲۲).

نورمن فرکلاف بر این باور بود که متن را در خلاء و فارغ از بافت موقعیتی نمی‌توان درک و تفسیر

1. Zellig Harris
2. Context
3. Context of Situation
4. Michel Foucault
5. Jacques Derrida
6. Mills Sarah
7. Jorgensen Marianne & Phillips Louise

کرد؛ بلکه متن را باید در رابطه با زمینه و بافت اجتماعی تفسیر و تحلیل کرد. وی در پژوهش ارزنده خود با عنوان *تحلیل گفتمان انتقادی*^۱ (۱۹۹۵) و *گفتمان و تحول اجتماعی*^۲ (۱۹۹۲)، به طور عملی راهکارهایی را برای تحلیل گفتمان ارائه داده است. رویکرد او در تحلیل گفتمان انتقادی، شامل سه مرحله یا سه سطح توصیف متن، تفسیر متن و تبیین رابطه بین تعامل و بافت اجتماعی می‌شود» (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۱۶۷-۱۶۸).

سطح توصیف، ناظر به تحلیل ویژگی‌های صوری متن است که در آن نظام واژگان، هم‌نشینی کلمات، دستور و انواع ساختارهای زبانی متن بررسی و تحلیل می‌شود. در این سطح از تحلیل، متن فارغ از بافت موقعیتی و اوضاع اجتماعی بررسی می‌شود. از نظر نورمن فرکلاف، در این سطح پرسش‌های زیر را می‌توان مطرح کرد: ۱. چه نوع روابط معنایی اعم از هم‌معنایی یا تضاد معنایی، از نظر ایدئولوژیک بین واژگان دیده می‌شود؟ ۲. کلمات واجد کدام ارزش‌های بیانی مثبت یا منفی هستند؟ ۳. آیا کلمات متن رسمی هستند یا محاوره‌ای؟ ۴. تفاوت‌های ایدئولوژیک چگونه در واژگان رمزگذاری شده‌اند؟ ۵. از نظر دستوری، جملات متن بیشتر مجهول‌اند یا معلوم؟ مثبت‌اند یا منفی؟ ۶. چه نوع فرآیند یا مشارکینی بر متن مسلط هستند؟ ۷. از کدام وجه‌های خبری، پرسشی، امری استفاده شده است؟ ۸. آیا از ضمائر ما و شما استفاده شده است؟ (همان: ۱۷۰-۱۷۲).

سطح تفسیر، فرکلاف تفسیر را ترکیبی از ذهنیت مفسر و محتویات خود متن می‌داند و منظور او از ذهنیت مفسر، دانش زمینه‌ای و آگاهی است که مفسر در تفسیر متن به کار می‌بندد. به عبارت دیگر، تفسیر، محصول ارتباط متقابل و دو جانبه ویژگی‌های زبانی متن و دانش زمینه‌ای ذهن مفسر است» (Fairclough, 1995: 72). در این سطح از تحلیل متن، با توجه به روابط بینامتنی مدنظر فرکلاف، می‌توان پرسش‌های زیر را طرح کرد: ۱. ماجرا چیست؟ ۲. چه کسانی درگیر ماجرا هستند؟ ۳. روابط میان آن‌ها چیست؟ ۴. نقش زبان در پیشبرد ماجرا چیست؟» (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۲۳۰-۲۲۲).

سطح تبیین، توصیف گفتمان به عنوان بخشی از یک فرایند یا پدیده اجتماعی است. در این سطح از تحلیل، رابطه بین تعامل و بافت اجتماعی و عناصر گفتمانی و اجتماع با توجه به پیشینه فرهنگی آن بررسی می‌شود» (Fairclough, 1992: 54). به عبارت دیگر، در این مرحله از تحلیل، متن متأثر از بافت موقعیتی و اوضاع اجتماعی بررسی می‌شود» (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۲۴۵). در مرحله تبیین نیز می‌توان

پرسش‌های زیر را طرح کرد: ۱. چه نوع از روابط قدرت در سطوح اجتماعی و موقعیتی در شکل دادن این گفتمان مؤثر است؟ ۲. چه عناصری از دانش زمینه‌ای و ویژگی ایدئولوژیک دارند؟ ۳. جایگاه گفتمان حاضر نسبت به مبارزات در سطوح اجتماعی، فرهنگی و موقعیتی چیست؟ آیا گفتمان یادشده در خدمت روابط قدرت است یا در جهت دگرگون ساختن آن عمل می‌کند؟ (همان: ۲۵۰).

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۲-۱. معرفی و خلاصه رمان

رمان بی‌نام پدر (۱۳۹۹) نوشته سید میثم موسویان، برگزیده نوزدهمین جایزه قلم زرین، اثر شایسته تقدیر در چهاردهمین دوره جایزه ادبی جلال آل احمد و اثر قابل تقدیر در جشنواره انقلاب؛ رمانی با روایت چندلایه و معمایی که در چند خط روایی با تأکید بر مسائل اجتماعی دوره پهلوی دوم، روایت شده است. درون‌مایه سیاسی، اجتماعی، تاریخی و عاشقانه رمان با تکیه بر جنبه‌های روحی و روانی شخصیت‌های داستانی، جذابیت و کشش خاصی به روایت داستان داده است. داستان در هجده فصل به هم پیوسته از زاویه دید چند شخصیت از منظرهای گوناگون روایت می‌شود و همین تکنیک چند روایتی رمان، به جذابیت و تعلیق آن افزوده است. نقل رویدادهای تاریخ سیاسی دوران پهلوی دوم در بستری از روایت عاشقانه، تأکید بر جنبه‌های روان‌شناختی شخصیت‌های داستانی، زاویه دید چند محوری، گزینش مناسب سوژه داستانی، ارجاع به کهن‌الگوها، فضاسازی‌های ملموس و باورپذیر، پیرنگ مستحکم و پایان غافلگیرکننده روایت، از ویژگی‌های منحصر به فرد این رمان است.

رویدادهای رمان در بستر سه خط روایی درهم تنیده روایت می‌شود. روایت نخست که بخش ابتدایی رمان را دربر گرفته، در باره تیمسار قماربازی از رژیم پهلوی است که برای سرکوبی خیزش‌گردها در مهاباد و اعلام خودمختاری مهاباد به رهبری قاضی محمد متأثر از شوروی، به آنجا اعزام می‌شود؛ اما به هنگام مأموریت، در بین راه در قصبه‌ای مهمان می‌شود که خان آن‌گرددزبان و کم و بیش طرفدار پهلوی است. تیمسار در مدت اقامتش در منزل خان، شیفته دختر او (لیلا) می‌شود و او را از خان خواستگاری می‌کند و در همان شب، خطبه عقد تیمسار و دختر خان‌گرددزبان می‌شود و با یک‌دیگر محرم می‌شوند؛ اما به دلیل آشوب‌های منطقه کردستان و مأموریت تیمسار در سرکوب کردهای مهاباد و غائله قاضی محمد که متهم به ارتباط با شوروی و بلشویک‌هاست؛ تیمسار و لیلا از یک‌دیگر جدا می‌افتند و تقدیر، سرنوشت بسیار عجیبی برای آنان رقم می‌زند. روایت دوم، در باره

سرنوشت عجیب و نامعلوم لیلا، همسر تیمسار و نوزاد یک‌ساله آنان است که در بجنوبه درگیری‌ها و جنگ در منطقه کردستان و مهاباد که باعث مهاجرت پدر لیلا و خانواده‌اش به کردستان عراق می‌شود، لیلا و فرزندش از خانواده نیز جدا می‌افتند و گرفتار برف و کولاک و دو سرباز روس می‌شوند که یکی از آنان قصد تعرض به لیلا داشته و دیگری او را از این کار منع می‌کند. در این کشمکش‌ها، ضربه‌ای به سر لیلا می‌خورد و بی‌هوش می‌افتد و سرنوشتش نامعلوم باقی می‌ماند تا این‌که کاروانی که از کردستان عازم همدان بوده، در بین راه نوزاد یک‌ساله لیلا را در حالی که یک اسلحه و چند درجه نظامی در پتوی او پیچیده شده و گریه‌ای در کنارش بوده، درمی‌یابد و شخصی ذی‌نفوذ به نام حاج اسدالله که ریاست کاروان را برعهده داشته، این نوزاد را به فرزند می‌پذیرد و با خود به همدان می‌برد و در آن‌جا بزرگ می‌شود. دوران نوجوانی و جوانی این فرزندخوانده (محمد سفاریزی)، با تضادهای درونی و معضلات روحی و روانی حاصل از پیشینه نامعلوم و تهمت حرام‌زاده بودن او سپری می‌شود که در نهایت منجر به مهاجرت او به تهران می‌شود و دست سرنوشت دوباره او را به طور عجیبی به تیمسار و زنی رقاصه به نام شمس می‌رساند. روایت سوم، در باره مبارزات مسلحانه گروه فداییان اسلام با حکومت پهلوی و ترور چند شخصیت برجسته از جمله همین تیمسار قمارباز است که طرح ترور او قرار است توسط همین جوان مهاجر همدانی اخراج شده از ارتش شاهنشاهی، یعنی محمد سفاریزی اجرا شود؛ اما طرح ترور شکست می‌خورد و محمد دستگیر می‌شود. طی بازجویی از خانواده همدانی او و پدرخوانده‌اش حاج اسدالله و کشف و ضبط اسلحه از محمد و یافتن چند درجه نظامی از خانواده همدانی او که تیمسار به هنگام ترک خانواده به همسرش لیلا به عنوان یادگاری داده بود، تیمسار به طور خیلی عجیبی درمی‌یابد که مأمور طرح ترور او، همان فرزند گمشده اوست. تلاش‌های تیمسار برای نجات و تبرئه فرزندش و اقناع دربار و شاه ناکام می‌ماند و سرانجام، محمد ناباورانه به دستور مستقیم دربار اعدام می‌شود. روایت حاکی از غربت و سرنوشت عجیب شخصیت‌های داستان آن‌جایی به اوج می‌رسد که در می‌یابیم زن رقاصه در کاباره تهران به نام شمس که محمد گاه‌نگاه نزد او می‌رفته و با او مراوده داشته، همان لیلا همسر تیمسار و مادر همین جوان اعدام شده (محمد) است که در حین مهاجرت پدرش (خان‌گرد) به کردستان عراق، گرفتار برف و کولاک و دو سرباز روسی شده و بر اثر ضربه‌ای به سرش، دچار فراموشی مزمن شده است که حتی نام خودش، فرزندش و تیمسار را به یاد نمی‌آورد. این سبک از روایت سیاسی و عاشقانه رمان، توأم با نقل فراز و نشیب‌های تاریخ سیاسی معاصر در دوره پهلوی دوم، به این اثر ظرفیت‌های متنوعی بخشیده که از منظرهای مختلف به ویژه

تحلیل گفتمان انتقادی، قابل تحلیل و بررسی است.

۲-۲. تحلیل رمان در سطح توصیف

تحلیل و بررسی رمان بی‌نام پدر در سطح توصیف، نشان می‌دهد که نویسنده رمان شبکه‌ای بسیار منسجم و هماهنگ از واژگان، گزاره‌های نشان‌دار، ضمائر، قیدها و وجوه افعال را در تبیین دیدگاه‌های ایدئولوژیک خود، به کار گرفته است. با توجه به گفتمان تقابلی چندگانه در رمان، نویسنده به تناسب هر یک از گفتمان‌های رایج و غالب بر متن، از طیف وسیعی از واژگان، ضمائر، جملات و تعابیر خاص آن بهره می‌گیرد. با توجه به طرح پرسش فرکلاف که چه نوع مشارکاتی بر گفتمان متن مسلط هستند، می‌توان مشارکان مسلط بر گفتمان رمان را در چند گروه طبقه‌بندی کرد:

گروه نخست، مشارکان وابسته به گفتمان قدرت‌های استعماری انگلیس و آمریکا؛ گروه دوم، مشارکان وابسته به گفتمان نظام حاکمیتی پهلوی و منسوبان به آن؛ گروه سوم، مشارکان وابسته به شوروی و بلوک شرق و طرفداران داخلی آن‌ها مثل گُردهای مهابادی و توده‌ای‌ها در تقابل با گفتمان غرب و گروه چهارم، مشارکان وابسته به گفتمان جبهه مبارزه و مقاومت و فداییان اسلام. از این‌رو، نویسنده به تناسب هر یک از گفتمان‌های چهارگانه غالب بر متن، واژگان و گزاره‌های خاص همان طیف را در تقابل با گفتمان مخالف به کار می‌گیرد. واژگان و ساختار زبانی غالب بر هر یک از گفتمان‌های یاد شده را می‌توان این گونه برشمرد:

۱. واژگان حیطة گفتمان گروه اول: سفیر انگلیس، استعمارگران انگلیسی، لندروور انگلیسی، کشتی بخار انگلیسی، سربازخانه انگلیسی‌ها، آمریکایی‌ها، سفیر آمریکا (سالیوان)، زن‌های آمریکایی، نوکر استعمار، عامل مستقیم انگلیس ۲. واژگان حیطة گفتمان گروه دوم: ارتش شاهنشاهی، رضاشاه کبیر، شاهنشاه آریا مهر، تیمسار ارتش پهلوی، سرهنگ شاهنشاهی، گُردهای جنگلی طرفدار شاه، شهبانو فرح، اعلی‌حضرت، شاهنشاه کبیر، انقلاب سفید، پرچم شیر و خورشید، دروازه‌های ترقی، درایت ملوکانه، عناصر ضدمیهن، عفو ملوکانه ۳. واژگان حیطة گفتمان گروه سوم: استالین، ارتش شوروی، نیروی نظامی شوروی، بلشویک‌ها، خودمختاری مهاباد، توده‌ای‌ها، غائله مهاباد، غائله قاضی محمد مهابادی، کمونیست‌ها، گُردهای مهابادی، آرم‌های داس و چکش، روس‌ها، جمهوری مهاباد ۴. واژگان حیطة گفتمان گروه چهارم: نواب صفوی، اندرزگو، فداییان اسلام، میرزا کوچک خان، دکتر مصدق، آیت الله کاشانی، آیت الهی به نام خمینی، مبارزه در راه اسلام، مرگ بر شاه، شعار دادن.

با تأمل در این واژگان، درمی‌یابیم که نوعی ساختار نظام‌مند تقابلی چهارگانه در متن رمان شکل گرفته است که در سطحی فراتر از آن یعنی در ساختار نحوی جملات نیز نمود پیدا کرده است. از این رو، نظام نحوی و دستوری جملات متن رمان را می‌توان به دو دسته گزاره‌های خنثی و گزاره‌های نشان‌دار تقسیم نمود. جملات و گزاره‌های نشان‌دار در قیاس با گزاره‌های خنثی، آن دسته از جملات و گزاره‌هایی هستند که بیانگر ایدئولوژی و محورهای فکری و نگرش اندیشگانی سیاسی حاکم بر متن است. بر این اساس و با توجه به طرح پرسش فرکلاف در باب روابط هم‌معنایی یا تضاد معنایی ایدئولوژیک در بین کلمات و گزاره‌های متن، می‌توان گفت بررسی نظام نحوی و ساختار گزاره‌های نشان‌دار متن، حاکی از آن است که در بخش‌های زیادی از رمان زبان به عنوان صورت مادی گفتمان، حامل ایدئولوژی است و تقابل چند گفتمان متفاوت در متن رمان، شبکه‌ای منسجم از جملات را ایجاد می‌کند که در زنجیره‌ای به هم پیوسته در محور هم‌نشینی کلام، هم‌معنایی یا تضاد معنایی، به لحاظ ایدئولوژی شکل می‌گیرد؛ بر این اساس، گزاره‌های نشان‌دار مرتبط با هر یک از گفتمان‌های غالب بر متن رمان را می‌توان این گونه برشمرد:

۱. گزاره‌های نشان‌دار گفتمان گروه نخست، یعنی گفتمان قدرت‌های استعماری انگلیس و آمریکا:

[راوی: شاه خطاب به تیمسار] سالیوان [سفیر آمریکا در ایران] می‌گوید که [طرح ترورها] همه‌اش زیر سر این فداییان اسلامه (موسویان، ۱۴۰۰: ۲۳۳). [راوی: تیمسار ارتش پهلوی و سرسپرده دولت انگلیس] بالاخره [محمدرضا شاه] آمد سگ کثیف آمریکایی هم دنبال سرش. مثل همیشه این چند وقت‌ها جای سفیر انگلستان را خوب گرفته. محمدرضا را خر کرده. آمریکایی تازه به دوران رسیده» (همان: ۲۲۸).

بررسی ساختار زبانی گزاره‌های این گفتمان، نشان از نگرش استثماری و استعماری دولت‌های سلطه‌جو و مداخله آنان در امور داخلی ایران و نیز تأثیر در تصمیم‌های حاکمیتی دارد؛ از این رو این گزاره‌ها از نظر ایدئولوژی در تقابل با گزاره‌های گفتمان گروه سوم و چهارم قرار می‌گیرد.

۲. گزاره‌ها و جملات نشان‌دار گفتمان گروه دوم، یعنی گفتمان وابسته به نظام حاکمیتی پهلوی:

[راوی: تیمسار ارتش پهلوی] همه چیز انگلیسی‌ها به قاعده است. سگ‌شان به روس‌ها شرف دارد. محمدرضا هم خوب فهمیده با کی حکم بازی کند. این روس‌های پفیوز اگر تا چند ماه دیگر، حکومت مهاباد را به محمدرضا نغروشند، روس نیستند» (همان: ۳۶). [راوی: تیمسار ارتش پهلوی در تک‌گویی درونی با خود خطاب به سفیر آمریکا] می‌داند کسی که

غائله نواب را خوابانده، کی بوده. کی غائله کردستان را تمام کرده؟ تو کجا بودی جاکش!

آن وقتی که جمهوری تشکیل دادند به اسم و رسم شوروی در مهاباد؟» (همان: ۲۳۱).

بررسی ساختار زبانی گزاره‌های این گفتمان، بیانگر سرسپردگی حکومت پهلوی به قدرت‌های غربی به ویژه انگلیس از سویی و از سوی دیگر تقابل با بلوک شرق و سرکوب مبارزان داخلی است.

این گفتمان نیز به لحاظ ایدئولوژی در تقابل با دو گفتمان گروه سوم و چهارم شکل گرفته است.

۳. گزاره‌ها و جملات نشان‌دار گفتمان گروه سوم، یعنی گفتمان وابسته به شوروی و بلوک شرق:

ده سال در مهاباد خدمت کرده است؛ یعنی قبل از این که مهاباد لاف خودمختاری بزند و

برود زیر بلیت روس‌ها... شبکه رادیویی‌شان را شنیدید؟ اخبارشان را. چه برو و بیایی! فکر

نمی‌کردم توده‌ای جنم این چیزها را داشته باشد» (موسویان، ۱۴۰۰: ۷) [راوی: منشی تیمسار

که مرام کمونیستی دارد] شایع کرده بودند که شوروی آن‌ها [گُردهای مهاباد و قاضی محمد]

را به پهلوی فروخته؛ این هم مثل بقیه مزخرفات. همه چیز را باور می‌کردم، نامردی چپ

باور نکردنی بود. بی‌سوادها پشت سر کمونیست‌ها حرف‌های دری می‌زدند.

کمونیست‌ها کسی را نمی‌فروشنند» (همان: ۶۳).

بررسی ساختار زبانی گزاره‌های این گفتمان، بیانگر حمایت شوروی از جنبش‌های استقلال‌طلب و

مخالف حکومت پهلوی نظیر کردهای مهابادی و توده‌ای‌ها، جهت اعمال فشار به نظام حاکمیتی و نیل

به اهداف توسعه‌طلبی خود است» (آبراهامیان، ۱۳۸۴: ۲۱۵). بنابراین، به لحاظ ایدئولوژی، گزاره‌های

این گفتمان در تقابل با دو گفتمان پیشین شکل گرفته است.

۴. گزاره‌های نشان‌دار گفتمان گروه چهارم، یعنی گفتمان وابسته به جبهه مبارزه و فداییان اسلام:

هر کسی که از فداییان اسلام باقی مانده، باید دوباره کنار هم سازمان‌دهی شوند» (موسویان،

۱۴۰۰: ۱۹۸). این که ما بازمانده‌ها و دوستان مرحوم نواب دوباره انسجام پیدا کرده‌ایم، به

برکت زحمات حاج آقا است» (همان: ۲۰۶). بعدها فهمیدم که اصل کار، نابغه جمع، سیدی

است به نام اندرزگو. نیروهای امنیتی در به در دنبالش می‌گشتند» (همان: ۲۰۷).

بررسی ساختار زبانی و گزاره‌های این گفتمان نیز نشان می‌دهد که به لحاظ ایدئولوژیک، این

گفتمان در تقابل با گفتمان‌های سه‌گانه پیشین شکل گرفته است. با تأمل در ساختار زبانی این گزاره‌ها،

در می‌یابیم که تفاوت‌ها و تقابل‌های ایدئولوژیک و مناسبات قدرت در شبکه‌ای منسجم و هدف‌مند از

واژگان و جملات رمزگذاری شده‌اند و نویسنده در لایه‌های بیرونی یا ساختار نحوی جملات، با

کاربرد هدف‌مند گزاره‌های نشان‌دار، تقابل گفتمان‌های چهارگانه را در محور هم‌نشینی کلام، به خوبی

ترسیم کرده است.

در مورد طرح پرسش فرکلاف در باب جملات مجهول یا معلوم متن، بررسی و تحلیل ساختار زبانی رمان، نشان می‌دهد که نویسنده داستان به دلیل رویکرد صریح در بیان دیدگاه‌های ایدئولوژیک و اشاره مستقیم به رویدادهای تاریخ سیاسی معاصر، اغلب از افعال و جملات معلوم استفاده می‌کند؛ اما در عین حال به هنگام روایت داستان از زاویه دید هر یک از شخصیت‌های منتسب به هر یک از گفتمان‌های غالب بر متن، متناسب با رویکرد گفتمان‌مورد نظر، از افعال و جملات معلوم یا مجهول با اهداف گوناگون بهره می‌گیرد:

از سال ۱۳۳۴ که موج ترور گروه فداییان در این کشور، با درایت‌های ملوکانه به خاموشی گراییده بود تا کنون، عملیات مشابهی از سوی عناصر ضد میهن صورت نگرفته بود. مقامات عالی‌رتبه ارتش که خود مأمور تحقیق این واقعه هستند، منشأ اصلی این جریان را سوء استفاده بازماندگان گروهک منحل فداییان اسلام، از مشکلات روانی یک نظامی اخراج شده ارتش می‌دانند» (موسویان، ۱۴۰۰: ۲۳۲).

راوی این جمله از روایت داستان -چاپ شده در روزنامه وابسته به پهلوی- یکی از نظامیان ارشد ارتش است. گوینده خبر، به جهت انتساب به نهاد قدرت و نیز تخریب وجهه گفتمان رقیب (فداییان اسلام)، خیلی صریح، از جمله و افعال معلوم بهره می‌گیرد؛ یا در جمله زیر نویسنده، از زاویه دید منشی تیمسار ارتش پهلوی که نگرش کمونیستی خود را از دید نهاد قدرت (پهلوی)، مخفی نموده است، به جهت کراهت از اجرای حکم آزاردهنده اعدام هم‌مسلك خویش (قاضی محمد)، از فعل و جمله مجهول بهره می‌گیرد تا هویت مجری دستور را به نحوی پنهان کند:

[سرهنگ خطاب به منشی] صندلی را بکش. من؟ من؟ شما که امان دادید سرهنگ؟ خودت گفتی که من برای قاضی محمد، نامه [امان‌نامه] بنویسم. من صندلی را بکشم؟ نه سرهنگ! نه را توی دلم گفتم... صندلی از زیر پای قاضی محمد کشیده شد» (همان: ۷۲).

نویسنده گاه در نقل قول از طیف وابسته به قدرت‌های استعماری انگلیس و آمریکا، جهت نشان دادن نقش مزورانه آن‌ها از فعل مجهول استفاده می‌کند؛ در مقایسه با این نوع گفتمان، در نقل قول از طیف وابسته به جبهه مبارزه و فداییان اسلام، جهت ابراز هم‌عقیدگی و همسویی با نگرش مبارزاتی آنان، از افعال معلوم بهره می‌گیرد. در شاهد مثال زیر راوی (حاج اسدالله) به جهت مصلحت یا ترس از نظام سلطه و حاکمیت اقتدارگرای پهلوی، از نهاد گزاره، نامی نمی‌برد و نویسنده نیز از قول او، نهاد

گزاره را حذف کرده است:

«حاجی سرخ شد از شنیدن این حرف‌ها... به ما چه مربوطه که مردم را توی تهران کشته‌اند؛ من چه می‌دانم مصدق چرا تبعید شده. به من چه بین مصدق و کاشانی اختلاف افتاده مرد حسابی» (همان: ۱۱۰).

در مورد وجوه افعال، باید اشاره کرد که بررسی ساختار زبانی رمان نشان می‌دهد که نویسنده داستان به تناسب گفتمان هر یک از طیف‌های سیاسی، از انواع وجوه فعل اعم از اخباری، امری و پرسشی استفاده کرده است. در این بین، وجه اخباری و امری نسبت به سایر وجوه فعل کاربرد بیش‌تری دارد. در باره وجه امری افعال، بررسی ساختار زبانی رمان نشان می‌دهد که بخش‌های زیادی از متن را جملات امری تشکیل می‌دهد. غلبه وجه امری افعال، بیانگر غلبه گفتمان فرادست و اقتدارگرا بر گفتمان فرودست است. گایا تری اسپواک و هومی بابا بر این موضوع اذعان دارند که عواملی چون قدرت، نژاد و زبان در تعیین جایگاه فرادست یا فرودست تأثیر گذارند» (Sawant, 2015: 74). بر این اساس، تفکر فرادستی در ساختار زبانی مشارکان داستان به اشکال متنوعی نمود یافته است: گفتمان خودبرترینی دولت‌های استعماری انگلیس و آمریکا، گفتمان نظام سلسله مراتبی در ارتش، گفتمان مداخله‌جویانه شوروی و... نمونه‌هایی از این نوع کاربرد زبان است:

بزرگ‌تان کجاست؟ بزرگ‌تان بیاید جلو... سرهنگ گارد شاهنشاهی هستم. بزرگ‌تان یک قدم بیاید رو به جلو... اخطار می‌کنم» (موسویان، ۱۴۰۰: ۲۸). [راوی: تیمسار خطاب به قاضی محمد] بدون خون‌ریزی تسلیم شوید... تو استاندار محمد رضا باش در همین مه‌باد، اما دستت را از دست این بلشویک‌های نامرد در بیاور. مرام‌شان را انکار کن» (همان: ۶۱).
طناب دار دور گردن قاضی محمد بود. بعد رو به من کرد، هی تو! ...من؟ ...بله تو! ...جلو رفتم گفتم بله قربان! ...بکش... صندلی قاضی محمد را تو بکش» (همان: ۶۸).

در باره وجه اخباری افعال که بیانگر قطعیت و اطمینان از انجام فعل است (وحیدیان کامیار، ۱۳۸۶: ۵۳)؛ نویسنده در گستره وسیعی از متن رمان، افعال و وجوه آن را به شکل خبری در جهت تبیین نگرش طیف‌های سیاسی مسلط بر گفتمان به کار می‌گیرد. از این رو وجه خبری افعال از بین سایر وجوه فعل در ساختار زبانی رمان، بسامد و کاربرد بیشتری دارد. نویسنده همچنین جهت واقعی پنداشتن رویدادها و همراهی مخاطب با خود، از افعال مضارع اخباری استفاده می‌کند:

خبر دارم که مثل سگ از قاضی محمد می‌ترسند؛ مخصوصاً وقتی باخبر شده‌اند که بارزانی

وارد مهاباد شده است (موسویان، ۱۴۰۰: ۳۶). دایه می‌گوید انگلیسی‌ها با روس‌ها توافق کرده‌اند و کمک‌هایشان به ما قطع شده؛ روس‌ها هم دارند برمی‌گردند به کشورشان و مهاباد را فروخته‌اند به دولت مرکزی (همان: ۷۶). خودش از من، زندگی مرا بهتر می‌داند. می‌داند کسی که غائله نواب را خوابانده کی بوده؟ (همان: ۲۳۱).

در قیاس با وجه خبری فعل، وجه التزامی که بیانگر شک و تردید و عدم اطمینان از انجام فعل است (ڈرپر، ۱۳۹۶: ۱۵۲)، در رمان کمتر به کار رفته است. هم‌چنین در باره کاربرد وجه پرسشی افعال و نوع کارکرد آن در متن داستان، باید اشاره کرد که به موازات کاربرد پُرسامد وجه خبری، کاربرد وجه پرسشی افعال نیز بسامد بالایی دارد و به مقاصد گوناگونی از سوی نویسنده به کار گرفته می‌شود؛ اما با توجه به ایدئولوژی و نگرش نویسنده، بیش‌ترین نوع کارکرد وجه پرسشی در ارتباط با انتقاد از وضعیت نابسامان جامعه و انتقاد از انفعال در برابر نظام حاکمیتی در دوره پهلوی است:

«متوجه نشدی که ایران دارد از بین می‌رود؟ متوجه نشدی دست شاه با انگلیسی‌ها توی یک کاسه است؟ متوجه نیستی؟ چقدر مگر می‌خواهیم عمر کنیم؟ همه شده‌ایم موش می‌فهمی؟ می‌دانی شکستن حرمت مرجع تقلید یعنی چه؟ قتل یعنی چه؟... تو می‌گی سکوت کنیم؟ خیالت نیست چه شده؟ یک نگاهی به دور و برت نمی‌اندازی؟ این مرام همان‌ها نبود که ماندند تا امام‌شان کشته شود؟» (موسویان، ۱۴۰۰: ۱۱۰).

بررسی کاربرد انواع ضمائر در ساختار زبانی متن رمان، نشان می‌دهد که نویسنده متناسب با هریک از گفتمان‌های غالب بر متن، از ضمائر خاص و ویژه همان طیف گفتمانی بهره گرفته است. به طور مثال کاربرد ضمیر سوم شخص جمع (شما) در قیاس با ضمیر دوم شخص (تو) در جای جای متن رمان، بیانگر نگرش فرادست سلطه‌جو نسبت به فرودست استمارشده است:

«شما سرهنگ نباشید، کی باشد؟ الحق سرهنگی مال شماست قربان! (همان: ۲۰). قربان! من هدف شما را نفهمیدم. شما عجب سیاست و هوشی دارید، آقای برازنده شماست. قربان! (همان: ۲۱۳)... قربان! دور از شما، دور از شما، بی‌شبهت به شما نیست؛ البته که به شما نمی‌رسد قربان! (همان: ۲۱۵).

نکته مهم دیگر در مورد کاربرد ضمائر، این است که نویسنده هر یک از فصل‌های هجده‌گانه رمان را از زاویه دید یکی از شخصیت‌های دخیل در داستان یا به عبارت دیگر از زاویه راوی درون‌رویداد (تامس، ۱۴۰۰: ۸۰) با ضمیر اول شخص، روایت می‌کند. هدف نویسنده از گزینش این سبک از روایت، این است که به جنبه صمیمیت داستان و حقیقت‌مانندی آن بیفزاید و مخاطب را به پیگیری

روایت ترغیب کند. ضمن این که روایت داستان از زبان هر یک از شخصیت‌ها، جنبه خاطرهنوشت می‌یابد. در مجموع، با توجه به ساختار روایی داستان که از زبان شخصیت‌های گوناگون دخیل در آن نقل می‌شود؛ بسامد ضمائر مفرد اول شخص به نسبت سایر ضمائر کاربرد بیش‌تری دارد. در مورد نوع و چگونگی کاربرد و کارکرد قیدها در ساختار زبانی رمان، بررسی متن داستان نشان می‌دهد که به موازات کاربرد انواع قیدهای زمان، مکان، شک و تردید و ...، قیدهای تأکید و قطعیت، گرچه به‌طور معمول در ساختار زبانی و بیانی طیف وابسته به قدرت‌های استعماری و طیف حاکمیتی سلطه‌جوی پهلوی به کار می‌رود؛ اما در ساختار زبانی مرتبط با گفتمان مبارزه و مقاومت، بیش‌ترین قیدهای تأکید و شمول جهت اغراق و کثرت به کار رفته است:

«باید مبارزه کرد. همه تیرگی‌ها را نابود می‌کنیم. حالا خودت می‌بینی. اوضاع سخیف تمام می‌شود به نفع مردم دربند» (موسویان، ۱۴۰۰: ۱۸۰). پشت کامیون‌ها پُتر بود از جنازه، جنازه‌های بازار، به علمدار صحرای کربلا راست می‌گویم. همه را گشته بودند. ... از صبح علی‌الطول مَرده خالی کردیم تا نزدیک ظهر، کامیون کامیون مُرده... همه تهران را گشته بودند. همه لال شده بودیم» (همان: ۱۷۵-۱۷۶)... بازار شلوغ بود. یک عالمه آمده بودند. برایت بگویم که همه تهران، کرور کرور آدم» (همان: ۱۶۸).

۲-۳. تحلیل رمان در سطح تفسیر

تحلیل رمان بی‌نام پدر در سطح تفسیر، بیانگر آن است که این داستان با محوریت چند رویداد مهم تاریخ سیاسی معاصر ایران در دوره پهلوی دوم، روایت شده است. ماجرای رمان، در باره رویدادهای تاریخی و سیاسی سال‌های ۱۳۲۰ تا وقوع انقلاب اسلامی، با تکیه برگفتمان مبارزه با استعمار و استبداد است. اعلام خودمختاری مهاباد به رهبری قاضی محمد در سال ۱۳۲۴، تأسیس جمهوری مهاباد به فرمان استالین در همان سال، نفوذ سیاسی شوروی و تشکیل حزب توده، مبارزات مسلحانه فداییان اسلام به رهبری نواب صفوی، نفوذ سیاسی دولت‌های انگلیس و آمریکا در دربار و خیزش‌های مردمی مهاباد، از مهم‌ترین محورها و ماجراهای رمان است که نویسنده به روایت آن می‌پردازد.

نکته‌ای که در تحلیل بینامتنی و تفسیر رمان باید به آن اشاره کرد این که نویسنده داستان در روایت‌پردازی آن متأثر از مفهوم کهن‌الگوی رستم و سهراب (پدر و پسرگُشی) در شاهنامه است. در مورد این کهن‌الگو، نویسنده با خلاقیت ذهنی خویش در شخصیت‌پردازی و روایت داستان، رمزهای ناشناختگی هویت (هویت ناشناخته محمد، تیمسار و شمسی)، مکتوم ماندن نام، نوش‌داروی پس از

مرگ (تلاش تیمسار برای نجات فرزندش از اعدام پس از کشف هویت او)، گشته شدن نادانسته پسر به دست پدر (دستگیری محمد با هویت ناشناخته توسط تیمسار)، ماجرای عشق رمانتیک آغازین داستان (ازدواج رمانتیک تیمسار و لیلا) در تقابل با پایان تراژیک و بسیار غم‌انگیز آن (اعدام و مرگ تحسّربرانگیز محمد) را ضمن روایتی جذاب و چندلایه در متن داستان گنجانده است.

موضوع دیگری که در تحلیل بینامتنی و تفسیر رمان، تکمیل‌کننده کهن‌الگوی رستم و سهراب در داستان و نشان‌دهنده درهم تنیدگی لایه‌های چندگانه روایت است، بهره‌گیری نویسنده از کهن‌الگوی عقده اُدیپ است. عقده اُدیپ در روان‌شناسی، از افسانه (نمایش‌نامه) مشهور یونانی اُدیپوس شاه (اُدیپ شهریار)، نوشته سوفوکلس نشأت گرفته است. اُدیپ پس از کشتن نادانسته پدرش (لائوس) و حل معمای هیولای ابوالهول وارد شهر تِیس و با ملکه یوکاسته (مادرش)، نادانسته ازدواج می‌کند؛ اما پس از آشکار شدن ماجرا، اُدیپ چشمان خود را کور می‌کند و از زادگاهش می‌رود» (سوفوکلس، ۱۳۸۷: ۴-۱۳۲). زیگموند فروید، براساس این افسانه مشهور یونانی، امیال عشق‌ورزی کودکان به یکی از والدین و احساس انزجار نسبت به دیگری را که در اوان کودکی به وجود می‌آیند و تأثیر فراوانی در ایجاد روان‌رنجوری‌های دوره بزرگسالی دارند، در پسران عقده اُدیپ می‌نامد» (فروید، ۱۴۰۰: ۱۳۷). بر این اساس، در رمان بی‌نام پدر نیز از چند منظر نشانه‌هایی از این کهن‌الگو دیده می‌شود: نخست، تأکید بر نقش تقدیر در سرنوشت عجیب انسان‌ها؛ دوم، پایان تراژیک و بسیار غم‌انگیز رمان؛ سوم، ناشناختگی هویت شخصیت‌های سه‌گانه محمد (فرزند)، شمس (لیلا=مادر) و تیمسار (پدر)؛ چهارم، مرادف نادانسته محمد با شمس (مادر) با تفاوت‌هایی جزئی در بافت و فرهنگ از این نمونه است. این شیوه از روایت‌پردازی داستان، متأثر از دانش زمینه‌ای روان‌شناسی نویسنده رمان است که در تلفیق با درون‌مایه سیاسی-اجتماعی داستان، ویژگی منحصر به فردی به روایت داده است.

نکته دیگری که تفسیر و تأویل آن، در این مرحله از تحلیل گفتمان انتقادی رمان قابل تأمل است، نمادپردازی گربه با توجه به نقش آن در بقا و پرورش نوزاد (شخصیت محمد) است. به هنگامی که محمد، نوزادی یک‌ساله بود و مادرش لیلا در عزیمت به کردستان عراق از خانواده دور می‌افتد و گرفتار برف و کولاک می‌شود، گربه با تغذیه نوزاد، مایه بقا و زنده ماندن اوست. از این منظر، نقش گربه در این رمان با نقش سیمرخ در پرورش و بقای زال در شاهنامه، قابل مقایسه و سنجش است. آرتور آسا برگر، در پژوهش ارزنده خود با عنوان تحلیل گفتمان کاربردی، در باب تحلیل انتقادی چندوجهی گفتمان، بر این باور است که تصاویر و اشکال بصری، واجد دلالت‌های ایدئولوژیک

آشکار و پنهان و یا دلالت‌های نمادین هستند» (برگر، ۱۳۹۸: ۸۱). بر اساس این دیدگاه، در نمادپردازی گربه با توجه به نقش پُررنگ آن در نشو و نما و بقای نوزاد و با توجه به شکل بصری و تصویری نقشه ایران، می‌توان استنباط کرد که نویسنده داستان با ذهنیت متأثر از داستان‌های شاهنامه و کهن‌الگوی سیمرغ، گربه را به عنوان نماد ایران و وطن به کار گرفته است که مایه رشد و بالندگی فرزندان ایرانی خود است.

موضوع دیگری که در تحلیل بینامتنی رمان، با توجه به نگرش و ایدئولوژی دینی نویسنده داستان قابل تفسیر و ارزیابی است، اشاره بینامتنی به داستان حضرت موسی کاظم^(ع) در زندان است. بنابر احادیث شیعه و با استناد به قول علامه مجلسی در بحارالانوار، هارون‌الرشید خلیفه عباسی برای بدنام کردن آن حضرت در حبس، کنیزی بدکاره را به زندان می‌فرستد، اما آن کنیز تحت‌تأثیر حضرت موسی بن جعفر^(ع)، به تسبیح و ستایش خدا مشغول می‌شود و تعجب هارون‌الرشید را برمی‌انگیزد تا جایی که حضرت را به سحر و جادو متهم می‌کند» (مجلسی، ۱۳۷۱: ج ۴۸، ۲۳۸). ماجرای حبس محمد سفاریزی (متهم به ترور) و الزام زنی رقاچه به نام شمس به همراهی او در زندان و متأثر شدن زن رقاچه از نیایش محمد در شب‌های پایانی حبس، رابطه بینامتنی همسویی با این روایت شیعه و ایدئولوژی دینی نویسنده در داستان دارد و از این حیث، تضاد کهن‌الگوی اُدیب (همبستری با مادر) نیز متأثر از بافت فرهنگی و دینی و بستری که روایت در آن شکل گرفته، رفع می‌شود.

۴-۲. تحلیل رمان در سطح تبیین

نویسنده رمان بی‌نام پدر، با الهام از فضای اجتماعی و سیاسی دوره پهلوی دوم، اثرش را در جهت تبیین چند موضوع اساسی نوشته است؛ انتقاد از نظام حاکمیتی وابسته به غرب، انتقاد از سرسپردگی و انفعال عوامل داخلی، انتقاد از نفوذ سیاسی و مداخله انگلیس و آمریکا در مسائل داخلی کشور، انتقاد از نظام فاسد ارتش پهلوی، انتقاد از رویکرد تجزیه‌طلبی شوروی در ایران و همسویی با ایدئولوژی ضداستعماری و ضداستبدادی فداییان اسلام از مهم‌ترین گفتمان‌ها و محورهای هستند که نویسنده رمان ضمن روایتی عاشقانه و جذاب به تبیین آن می‌پردازد.

نکته مهمی که در تبیین گفتمان انتقادی رمان بی‌نام پدر با توجه به سبک واقع‌گرایی اجتماعی نویسنده، می‌تواند به فهم و شناخت آن کمک شایانی نماید، پی‌جویی ویژگی‌های شخصیت‌های داستانی و رویدادها در واقعیت‌های اجتماعی و اسناد تاریخی است. بر این مبنای، با توجه به نشانه‌ها و

کدهایی که نویسنده در متن رمان قرار داده است، می‌توان شخصیت اصلی داستان (تیمسار) را با شخصیت واقعی تیمسار عبدالکریم ایادی در دربار سنجید و شخصیت داستانی محمد را با شخصیت محمد بخارایی از اعضای انجمن مؤتلفه اسلامی، مقایسه کرد. گرچه شخصیت تیمسار و محمد در داستان، بر ساخته ذهن نویسنده و حاصل خلاقیت ذهنی اوست، اما با توجه به سبک واقع‌گرایی اجتماعی نویسنده و ویژگی حقیقت‌مانندی و باورپذیری رمان‌ها در این سبک از داستان‌پردازی، می‌توان آثاری از واقعیت‌های تاریخ سیاسی معاصر ایران را در رمان ردیابی کرد که در تبیین گفتمان‌های غالب بر متن، راهگشاست.

نشانه‌ها و کدهایی که نویسنده در مورد شخصیت داستانی تیمسار و رابطه او با سایر مشارکان در رمان به دقت گنجانده و به تبیین گفتمان‌های غالب بر متن کمک می‌کند، عبارتند از: عامل مستقیم و نفوذی انگلیس در ایران، مؤسس انجمن‌های بهایی در کشور، عامل اصلی قاچاق مواد مخدر، مبارزه علنی با فعالیت‌های اسلامی در ارتش، نقش مؤثر در شهادت نواب صفوی، نقش اساسی در کودتا و سرکوب کردها (موسویان، ۱۴۰۰: ۲۰۸)، نفوذ کلامی و تأثیر بر تصمیم‌های شاه (همان: ۲۲۸-۲۲۷)، ارتباط نزدیک با شاه و دربار (همان: ۲۳۹) و فساد اخلاقی (همان: ۲۱، ۱۵۶، ۱۶۱، ۲۳۱)؛ کدها و رمزهای یادشده از سوی نویسنده در متن رمان، ویژگی‌هایی است که عیناً با آنچه در منابع تاریخ سیاسی معاصر ایران و اسناد دوره پهلوی، در باره تیمسار ایادی نوشته‌اند یا از نزدیکان و منتسبان به او به‌طور مستند نقل کرده‌اند، منطبق و همخوان است.

منابع تاریخ سیاسی معاصر ایران، تیمسار ایادی را از چهره‌های مرموز دربار، مشهور به فساد اخلاقی و مالی و مطلع‌ترین منبع اطلاعاتی سرویس‌های جاسوسی انگلیس و آمریکا در دربار و کشور معرفی کرده‌اند (فردوست، ۱۳۸۶: ج ۱، ۲۰۴-۱۹۹). تیمسار ایادی در دوران محمدرضا شاه، ریاست تشکیلات بهاییان را برعهده داشت (شهسواری، ۱۳۸۷: ۱۳۵) و همیشه در زندگی خصوصی شاه و زنان او حضور و نفوذ بسیار داشت (افراسیابی، ۱۳۸۰: ج ۱، ۲۳۰)؛ در قاچاق مواد مخدر دست داشت و یکی از اعضای باند قاچاق بود (شهبازی، ۱۳۷۷: ج ۱، ۲۱۰). نفوذ کلامی وی بر شاه تأثیرگذار بود کسی باور نمی‌کرد که او از شاه درخواستی بکند و پذیرفته نشود (فردوست، ۱۳۸۶: ج ۱، ۲۰۲). یکی دیگر از رمزها و نشانه‌هایی که با درون‌مایه اصلی رمان مطابقت دارد، این که در سال ۱۳۴۳ قرار بود چند نفر دیگر از سران پهلوی چون نصیری، ایادی و دکتر اقبال، توسط اعضای انجمن مؤتلفه اسلامی ترور شوند که با دستگیری محمد بخارایی و اعضای انجمن، این برنامه اجرا نشد (الموتی، ۱۳۶۸: ۱۵۴).

چنان که ملاحظه می‌شود اغلب نشانه‌ها و رمزهایی که نویسنده در جای جای متن رمان گنجانده است، با این اسناد و شواهد مطابقت دارد. گرچه مؤلفه دست داشتن در شهادت نواب صفوی با ویژگی‌های سپهد تیمور بختیار نیز مطابقت دارد؛ اما چنان که اشاره شد شخصیت تیمسار و محمد، برساخته ذهن نویسنده و در بستری از واقعیت‌های اجتماعی و تاریخ سیاسی دوره پهلوی دوم و دانش زمینه‌ای و تاریخی ذهن نویسنده شکل گرفته است و به هدف تبیین اوضاع و احوال سیاسی و اجتماعی آن دوره، در قالب و شکل ادبی رمان نمود و بروز یافته است.

یکی دیگر از مواردی که به تبیین گفتمان‌های غالب بر رمان کمک می‌کند، توضیحات و یادداشت‌های ناشر پیرامون این اثر داستانی است. چنان که ژرار ژنت از نظریه پردازان برجسته حوزه روایت‌شناسی، به پیرامتن‌هایی چون توضیحات ناشر، اشاره می‌کند و معتقد است که گاه توضیحات ناشر که از عوامل پیرامنتی یا برون‌متنی محسوب می‌شود، در تفسیر و تبیین اثر، بسیار مفید و راهگشاست (Genette, 1997: 28). از این منظر، ناشر این اثر نیز در توضیح این رمان و موضوع آن می‌افزاید: «رمان بی‌نام پدر، داستان زندگی یکی از بدنام‌ترین و فاسدترین تیمسارهای رژیم شاهنشاهی است. کسی که عامل مستقیم انگلیس، مؤسس انجمن‌های بهایی، عامل سرکوب کردها و قاچاق مواد مخدر در سراسر ایران است». با توجه به این توضیحات ناشر و رمزهایی که نویسنده در جای جای متن رمان ذکر کرده است و انطباق آن با مستندات منابع تاریخ سیاسی معاصر ایران، می‌توان تحلیل و استنباط ارائه شده از تفسیر و تبیین موضوع رمان را پذیرفتنی دانست.

۳. نتیجه‌گیری

رمان بی‌نام پدر نوشته سید میثم موسویان، یکی از رمان‌های مهم معاصر با درون‌مایه سیاسی و اجتماعی است که نویسنده با نگاهی انتقادی به بازخوانی رویدادهای سیاسی دوره پهلوی دوم می‌پردازد. درون‌مایه داستان و رویدادهای آن که با الهام از واقعیت‌های تاریخ سیاسی معاصر ایران شکل گرفته، زمینه مناسبی را برای تحلیل گفتمان انتقادی رمان، فراهم نموده است. نویسنده رمان، متأثر از ایدئولوژی مبارزاتی فداییان اسلام و تقابل با گفتمان استعماری غرب و تضاد با گفتمان استثمارگری و تجزیه طلبی بلوک شرق، به تبیین ایدئولوژی و گفتمان انقلاب اسلامی می‌پردازد. تحلیل رمان در سطح توصیف، نشان می‌دهد که نویسنده شبکه‌ای بسیار منسجم از واژگان، گزاره‌های نشان‌دار، ضمائر، قیدها و وجوه افعال را در تبیین دیدگاه‌های ایدئولوژیک و گفتمان انقلاب اسلامی، به کار گرفته است. بر این

اساس، مهم‌ترین گفتمان‌های غالب بر متن رمان و مشارکان تأثیرگذار و دخیل در ماجرا را می‌توان این گونه برشمرد: گفتمان وابسته به قدرت‌های استعماری انگلیس و آمریکا، گفتمان وابسته به نظام حاکمیتی پهلوی، گفتمان وابسته به شوروی و بلوک شرق در تقابل با گفتمان غرب و گفتمان وابسته به جبهه مبارزه و مقاومت و فداییان اسلام که حاکی از نوعی تقابل چهار گروه از مشارکان تأثیرگذار با رویکرد متضاد است. تحلیل رمان در سطح تفسیر، بیانگر نوعی روابط بینامتنی روایت داستان با کهن‌الگوی رستم و سهراب در شاهنامه از سویی و از سوی دیگر بیانگر روابط بینامتنی با کهن‌الگوی عقده اُدیپ در روان‌شناسی است. نویسنده رمان در این نوع از روایت‌پردازی، متأثر از دانش روان‌شناسی و نگرش ایدئولوژیک دین‌مدارانه خود ضمن اشاره ظریف و رابطه بینامتنی با داستان حضرت موسی بن جعفر^(ع)، طرح زیبایی از روایت چندگانه سیاسی، عاشقانه و روان‌شناختی را پی افکنده است. تحلیل چندوجهی گفتمان رمان، بیانگر نوعی دلالت نمادین و همگونی نقش گربه با نقش سیمرغ در پرورش و بقای شخصیت محوری داستان است. تحلیل گفتمان انتقادی رمان در سطح تبیین، نشان می‌دهد که انتقاد از نظام حاکمیتی وابسته به غرب، انتقاد از سرسپردگی و انفعال عوامل داخلی، انتقاد از نفوذ سیاسی و دخالت انگلیس و آمریکا در مسائل داخلی کشور، انتقاد از نظام فاسد ارتش پهلوی، انتقاد از رویکرد تجزیه‌طلبی شوروی در ایران و همسویی با نگرش ایدئولوژیک ضداستعماری و ضداستبدادی فداییان اسلام، از مهم‌ترین موضوعاتی هستند که نویسنده در راستای تبیین گفتمان انقلاب اسلامی در قالب روایت داستانی به آن می‌پردازد.

کتابنامه

آبراهامیان، یرواند (۱۳۸۴). *ایران بین دو انقلاب*، ترجمه احمد گل‌محمدی و محمد ابراهیم فتحی، چاپ یازدهم، تهران: نی.

آقاگل‌زاده، فردوس (۱۳۸۵). *تحلیل گفتمان انتقادی*، تهران: علمی و فرهنگی.

آقاگل‌زاده، فردوس (۱۳۸۶). «تحلیل گفتمان انتقادی و ادبیات»، *ادب‌پژوهی*، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱۷-۲۷.

آقاگل‌زاده، فردوس و غیاثیان، مریم سادات (۱۳۸۶). «رویکردهای غالب در تحلیل گفتمان انتقادی»، *زبان و زبان‌شناسی*، دوره ۳، شماره ۵، صص ۳۹-۵۴.

افراسیابی، بهرام (۱۳۸۰). *همسران شاه*، ج ۲، تهران: مهتاب.

الموتی، مصطفی (۱۳۶۸). *ایران در عصر پهلوی*، چاپ دوم، ج ۵، لندن: پکا.

- برگر، آرتور آسا (۱۳۹۸). تحلیل گفتمان کاربردی، ترجمه حسین پاینده، چاپ دوم، تهران: مروارید.
- بهرام‌پور، شعبان‌علی (۱۳۷۹). «مقدمه‌ای بر تحلیل انتقادی گفتمان نورمن فر کلاف»، در: *تحلیل انتقادی گفتمان*، ترجمه گروه مترجمان، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- پاینده، حسین (۱۴۰۰). *گشودن رمان*، چاپ پنجم، تهران: مروارید.
- تامس، برانون (۱۴۰۰). *روایت: مفاهیم بنیادی و روش‌های تحلیل*، ترجمه حسین پاینده، تهران: مروارید.
- ڈرپر، مریم (۱۳۹۶). *سبک‌شناسی انتقادی*، چاپ دوم، تهران: علم.
- سلطانی، سید علی اصغر (۱۴۰۰). *قدرت، گفتمان و زبان*، چاپ هفتم، تهران: نی.
- سوفو کلس (۱۳۸۵). *افسانه‌های تباہی*، ترجمه شاهرخ مسکوب، چاپ چهارم، تهران: خوارزمی.
- سوفو کلس (۱۳۸۷). *ادیپوس شاه*، ترجمه ساسان قاسمی، تهران: جعفری.
- شرکت مقدم، صدیقه؛ نواب‌زاده شفیع، سپیده؛ سیمین فر، سارا (۱۴۰۰). «تحلیل گفتمان انتقادی شما که غریبه نیستید بر اساس رویکرد نورمن فر کلاف»، *پژوهشنامه ادبیات داستانی*، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۲۱-۴۰.
<https://doi.org/10.22126/rp.2021.5795.1264>
- شهبازی، علی (۱۳۷۷). *خاطرات علی شهبازی محافظ شاه*، ج ۱، تهران: اهل قلم.
- شهبازی، ثریا (۱۳۸۷). *اسناد فعالیت بهایان در دوره محمد رضا شاه*، تهران: مرکز اسناد رسمی انقلاب اسلامی.
- طایفی، شیرزاد؛ ایران‌زاده، نعمت‌اله؛ دارایی عنایت‌اله (۱۳۹۷). «تحلیل گفتمان سیاست در رمان با شیرو نوشته محمود دولت‌آبادی»، *ادبیات پارسی معاصر*، سال ۸، شماره ۲، صص ۵۷-۸۵.
- فردوست، حسین (۱۳۸۶). *ظهور و سقوط سلطنت پهلوی*، ج ۱، چاپ بیست و یکم، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی با همکاری انتشارات اطلاعات.
- فر کلاف، نورمن (۱۳۷۹). *تحلیل انتقادی گفتمان*، ترجمه گروه مترجمان، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- فروید، زیگموند (۱۴۰۰). *کاربرد روان‌کاوی در نقد ادبی: هفت اثر از فروید در باره ادبیات*، ترجمه حسین پاینده، چاپ چهارم، تهران: مروارید.
- قبادی، حسینعلی؛ آقاگل‌زاده، فردوس؛ دسپ، سیدعلی (۱۳۸۸). «تحلیل گفتمان غالب در رمان *سوشون سیمین* دانشور»، *فصل‌نامه نقد ادبی*، سال ۲، شماره ۶، صص ۱۴۹-۱۸۳.

قنبری عبدالملکی، رضا و فیروزیان پوراصفهان، آیلین (۱۴۰۰). «تحلیل گفتمان انتقادی رمان چشم‌هایش از بزرگ علوی بر اساس نظریه نورمن فر کلاف»، *زبان پژوهی دانشگاه الزهراء*، سال ۱۳، شماره ۴۰، صص

۱۱۵-۱۴۲. <https://doi.org/10.22051/jlr.2021.33323.1933>

مجلسی، محمدباقر (۱۳۷۱). *بحار الانوار*، ج ۴۸، چاپ سوم، تهران: المکتبه اسلامیه.

موسویان، سید میثم (۱۴۰۰). *بی نام پدر*، چاپ پنجم، قم: کتاب جمکران.

میرعابدینی، حسن (۱۳۸۷). *صدسال داستان‌نویسی ایران*، جلد اول و دوم، چاپ پنجم، تهران: چشمه.

میلز، سارا (۱۳۹۲). *گفتمان*، ترجمه فتح محمدی، چاپ سوم، تهران: هزاره سوم.

وحیدیان کامیار، تقی (۱۳۸۶). *دستور زبان فارسی*، چاپ دهم، تهران: سمت.

یورگسن، ماریان و فیلیپس، لوئیز (۱۴۰۰). *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*، ترجمه هادی جلیلی، چاپ دهم، تهران: نی.

References

- Abrahamian, Y. (2005). *Iran between Two Revolutions*, Translated by; Ahmad Golmohammadi and Mohammad Ebrahim Fatahi, 11th edition, Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Afrasiabi, B. (2001). *Shah's Wives*, Vol. 2, Tehran: Mahtab Publications. (In Persian)
- Aghagolzadeh, F. (2006). *Critical Discourse Analysis*, Tehran: Scientific and Cultural Publications. (In Persian)
- Aghagolzadeh, F. (2007). "Analysis of Critical Discourse and Literature", *Literary Studies*, 1(1), pp. 17-27. (In Persian)
- Aghagolzadeh, F. and Ghiathian, M. S. (2007). "Dominant Approaches in Critical Discourse Analysis", *Language and Linguistics*, 3(5), pp. 39-54. (In Persian)
- Alamouti, M. (1989). *Iran in the Pahlavi Era*, 2nd edition, vol.5, London: Pekka Publications. (In Persian)
- Bahrampour, Sh. A. (2000). "Introduction to Norman Fairclough's Critical Analysis of Discourse", in: *Critical Analysis of Discourse*, translation by translators' group, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Center for Media Studies and Research. (In Persian)
- Berger, A. A. (2019). *Applied Discourse Analysis*, translation by Hossein Payandeh, (2nd edition). Tehran: Morvarid Publications. (In Persian)
- Dorpar, M. (2017). *Critical Stylistics*, 2nd edition. Tehran: Elm Publications. (In Persian)

- Fairclough, N. (2000). *Critical Analysis of the Discourse*, Translated by; the group of translators, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Media Studies and Research Center. (In Persian)
- Fardoost, H. (2016). *The Rise and Fall of the Pahlavi Dynasty*, Vol. 1, 21st edition. Tehran: Institute of Political Studies and Research in collaboration with Information Publications. (In Persian)
- Freud, S. (2021). *The Use of Psychoanalysis in Literary Criticism: Seven works of Freud on literature*, Translated by; Hossein Payandeh, 4th edition. Tehran: Morvarid Publications. (In Persian)
- Ghanbari Abdulmaleki, R. and Firoziyan Pouresfahani, A. (2021). "Critical Discourse Analysis of the novel *Chashmhayash* by Bozorg Alavi based on the theory of Norman Fairclough", *Al-Zahra University Linguistics*, 13(40), pp. 115-142. <https://doi.org/10.22051/jlr.2021.33323.1933>. (In Persian)
- Jorgensen, M; Phillips, L. (2021). *Theory and Method in Discourse Analysis*, translation by Hadi Jalili, 10th edition. Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Majlesi, M. B. (1992). *Bahar al-Anwar*, vol. 48, 3rd edition. Tehran: Al-Maktabat Islamiyya. (In Persian)
- Mir Abedini, H. (2008). *One Hundred Years of Iran's Story Writing*, Vol. 1-2, 5th edition. Tehran: Cheshmeh Publications. (In Persian)
- Mills, S. (2012). *Discourse*, translation by Fatah Mohammadi, (3rd edition) Tehran: Hezare-ye Sevom Publications. (In Persian)
- Mousaviyan, S. M. (2021). *No Father's Name*, 5th edition. Qom: Jamkaran book. (In Persian)
- Payandeh, H. (2021). *Opening the Novel*, 5th edition. Tehran: Morvarid Publications. (In Persian)
- Qobadi, H. A; Aghagolzadeh, F; Dasp, S. A. (2008). "Analysis of the dominant discourse in the novel of Suvashoon by Simin Daneshvar", *Literary Criticism Quarterly*, (2). No. 6, pp. 183-149. (In Persian)
- Shahbazi, A. (1998). *Memoirs of Ali Shahbazi: Bodyguard of the Shah*, Vol. 1, Tehran, Ahl-e Qalam Publications. (In Persian)
- Shahsavari, S. (2008). *Documents of Baha'i activities during Mohammad Reza Shah's Era*, Tehran: Center for Official Documents of the Islamic Revolution. (In Persian)
- Sherkat Moghadam, S; Navabzadeh Shafiei, S; Siminfar, S. (2021). "Critical Discourse Analysis of You Are No Stranger Based on Norman Fairclough's Approach", *Journal of Research in Narrative Literature*, 10(2), pp. 21-40. <https://doi.org/10.22126/RP.2021.5795.1264> (In Persian)
- Soltani, S. A. A. (2021). *Power, Discourse and Language*, 7th edition. Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Sophocles. (2006). *Thebay Legends*, Translated by; Shahrokh Moskob, 4th edition. Tehran: Kharazmi Publications. (In Persian)

- Sophocles. (2008). *King Oedipus*, Translated by; Sasan Ghasemi, Tehran: Jafari Publishing House. (In Persian)
- Tayefi, Sh; Iranzadeh, N; Daraie, E. (2017). "Analysis of political discourse in the novel *Ba Shabiro* by Mahmoud Dolatabadi", *Contemporary Persian literature*, 8(2), pp. 57-85. (In Persian)
- Thomas, B. (2021). *Narration: Basic Concepts and Methods of Analysis*, translation by Hossein Payandeh, Tehran: Morvarid Publications. (In Persian)
- Vahidiyan Kamyar, T. (2007). *Persian Grammar*, 10th edition. Tehran: Samt Publications. (In Persian)